

TÜRKİYE HARSİ VE İÇTİMAİ ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ
ASSOCIATION DES RESHERCHES CULTURELLES ET
SOCIOLOGIQUES DE TURQUIE

Seri
A

Sayı
38

Doç. Dr. Cavit Orhan TÛTENGİL
F. H. ve İ. A. D. Âzası

Türkiyede Bölge Basını
ve
Diyarbakır Gazeteciliği

FAKÜLTELER MATBAASI
İSTANBUL
1 9 6 2

D. Baş No = 26200

Yer No = 26197

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 06200

SINIFLAMA NO.

06197

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

TÜRKİYE HARSİ VE İÇTİMAİ ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

ASSOCIATION DES RESHERCHES CULTURELLES ET
SOCIOLOGIQUES DE TURQUIE

Seri
A

Sayı
38

Doç. Dr. Cavit Orhan TÛTENGİL

T. H. ve İ. A. D. Âzası

Türkiyede Bölge Basını

ve

Diyarbakır Gazeteciliği

FAKÜLTELER MATBAASI

İSTANBUL

1 9 6 2

Yeni Çıktı

TARİH BOYUNCA

SOSYALİZM

ve

Türkiyede Sosyalizm

DENEMESİ PROGRAMI

Yazan :

Prof. Fındıkoğlu

Fiyatı : 20 Lira

Umumi Satış Yerleri :

Haşet Kitabevi, Beyoğlu — Hak Kitabevi, Cağaloğlu — Gençlik
Kitabevi, Kadıköy — Kemal Kitabevi, Köprü.

İstanbul dışından müracaatlar ödemeli olarak derhal karşılanır.

MESLEK GAZETESİ : ERENKÖY . İSTANBUL

Türkiye'de Bölge Basını : Diyarbakır

— I —

31 Aralık 1960 tarihi dikkate alınarak hazırlanan bir istatistiğe göre Türkiye'de 1658 gazete ve dergi yayınlanmaktadır. Bu gazete ve dergilerden sadece 638'i İstanbul'da, geri kalanlar da Anadolunun türlü şehir ve kasabalarında yayınlanır. Türkiye'de çıkmakta bulunan günlük gazete sayısı 506 olup bunun ancak 63'ü İstanbul'da yayınlanmaktadır. Bu sayıların ortaya koyduğu ilk gerçek, İstanbulun dışında kalan merkezlerde, keyfiyetçe olmasa da kemiyet bakımından Türk basınının büyük çoğunluğunun bulunmakta oluşudur. Sadece bu kadarı bile "bölge basını"nın ayrıca üzerinde durulmasını zorunlu kılar.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğünün söz konusu ettiğimiz istatistikleri gazete ve dergilerin coğrafi dağılışı hakkında şu bilgiyi vermektedir: İstanbul'da 638, Ankara'da 295, İzmir'de 75, Balıkesir'de 34, Eskişehir'de 30, Adana'da 28, Konya ve Samsun'da 23'er, Zonguldak'ta 22, Bursa'da 21, Gaziantep ve Sakarya'da 19'ar, Edirne ve İçel'de 17'şer, Isparta, Kayseri ve Kocaeli'de 16'şar, Afyon'da 15 v.s.

Bu liste sonuna kadar incelenecek olursa bir istisnası ile Türkiye'nin bütün illerinde gazete ve dergilerin çıktığı görülür. Gazete ve dergi yayınlanmayan tek ilimiz Hakkâri'dir. Öyleyse, Türk basını hakkında toplu bir fikir edinebilmek için İstanbul ve büyük merkezler dışında kalan basın hayatını da incelemek gerekecektir.

— II —

Bölge basınına örnek olarak seçtiğimiz Diyarbakır'a geçmeden önce bölge basınından ne anladığımızı belirtmek yerinde olacaktır. Bölge basınından, mahalli fikir ve el emeği ile meydana getirilip sadece çevrede okunup satılan, yurt ve dünya olaylarının yanı sıra yakın çevre ile ilgili haberleri veren, meselelere ilişkin gazete ve dergileri anlıyoruz.

Bu tarif, bizi metodolojik bir güçlkle karşı karşıya getirmektedir. Büyük merkezlerde hazırlanıp çevrede dağıtılan gazete ve dergilerin durumu ne olacaktır? "Mahalli fikir ve el emeği ile meydana getirilme" şartı bu gibi gazete ve dergilerin, hazırlandığı yere mal edilmesini gerek-

tirmektedir. Bunun içindir ki, İstanbul'da hazırlanan bir gazeteyi, yalnız Edirne'de satılsa da Edirne basını içinde ele almamak doğru olur, tezini savunmaktayız.

Ulaştırmanın ortaya çıkardığı yeni imkânlar İstanbul, Ankara, İzmir, Adana.. gibi büyük merkezlerin gazetelerine çok geniş bir alanda satış yapmak, okunmak ve dağıtılmak yolunu açmıştır. Fakat bu durum bölge gazeteciliğine son vermeyecek, belki de bir işbölümünü gerekli kılacaktır. Böylece, İstanbul ve Ankara gazetelerinin yanında, çevreye yönelen, haber ve mesele olarak çevreden hareket etmek lüzumunu duyan bölge gazeteleri yaşamakta devam edecektir. Bu gazetelerin bölge araştırmaları, seçim sosyolojisi gibi konularda doküman olarak değerleri azalmak şöyle dursun, daha da artacaktır.

Bölge basınının ortaklaşa meseleleri arasında şu konular ele alınabilir: Bölge basını teknik bakımdan iptidaîdir. Kasa içinde hurufat ve düz baskıdan linotype ve rotatife geçmek, klişehaneye sahip olmak yakın bir gelecekte ve bütünü için elbette söz konusu olamaz. Eleman bakımından "gazeteci" denilen yeni bir fikir işçisi tipi doğmaktadır. Ya resmi ilânlarla beslenen, ya da bir basımevinin "kâr olmasın, nâm olsun" anlayışı ile yayınlanan çok sayıda gazete dışında gerçek gazeteyi bulmak güçtür. Dikkate değer bir taraf da, hazır konmanın bir neticesi olarak, yakın çevre yerine uzak dünya olayları hakkında haber ve resimlerin bölge gazetelerinde yer almakta oluşudur. Çok partili hayatın ve mahallî menfaatlerin küçük çevrelerdeki gazete sayısını anormal bir şekilde arttırmakta olduğu da gözden kaçmamaktadır.

— III —

Diyarbakır basınının dünden bugüne ilgi çekici yanları şunlardır:

Diyarbakırda ilk resmî gazete 3 Ağustos 1869 tarihinde çıkan "Diyarbakır" dir. İlk türkçe vilâyet gazetesinin, Tuna vilâyetinde 1865 yılında yayınlanan, TUNA gazetesi olduğu düşünürürse Diyarbakır gazeteciliğinin eskiliği yetesiye anlaşılır. 1874 yılında Türkiyenin ancak 24 vilâyetinde gazete çıkmakta idi. Resmî vilâyet gazetesi olan "Diyarbakır" sahip ve isim değiştirerek (Diyarbakır) bugüne kadar yayınlanan en yaşlı gazete olmuştur.

"Diyarbakır" gazetesi de, bir çok benzerleri gibi "Ermeni harfleri ile Türkçe" sayfaları da ihtiva etmekte idi. Trabzon ve Konya'da yayınlanan gazetelerde de "Rum harfleri ile Türkçe" sayfalar vardır. Diyar-

bakır'da iki derginin 1911-1913 yıllarında "Süryani harfleri ile Türkçe" çıktığı vâkidir. Bu durumu, Avram Galanti şu şekilde açıklamaktadır: "Arabi harfleri Kur'anın yazısı olduğundan Kur'anın gayri müslimlerin ellerinde bulunmasına cevaz verilmediği gibi mukaddes addolunan bu yazının dahi gayri müslimler tarafından istimal edilmesine cevaz verilmez idi". (Bk. Vatandaş: Türkçe Konuş!, İstanbul 1928, s. 33). Bu sebeple, Ermeniler, Rumlar ve Süryaniler Türkçe konuştukları halde Ermeni, Yunan, Süryani yazılarını kullanmak zorunda bırakılmışlardır.

Diyarbakır basınının Ziya Gökalp ile ilgili yanları da dikkate değer. Ziya Gökalp'ın Diyarbakır gazetelerindeki ilk yazıları 1904-1909 yıllarında doğduğu şehrin iki gazetesinde (Diyarbakır - Peyman) çıkmıştır. Ayrıca, Ziya Gökalp 1922 - 1923 yıllarında Türkiye fikir hayatına öncülük eden dergisini (Küçük Mecmua) Diyarbakırda yayınlamıştır. Son yıllarda bu ilginin başka bir görünüşüne şahit olmaktayız. 16 Ağustos 1954 tarihinden beri GÖKALP adlı bir "Günlük Siyasi Gazete" Diyarbakırda yayın hayatına girmiştir. Dört yıldan beri de ZİYA GÖKALP adlı yeni bir günlük siyasi gazete çıkmaya başlamıştır.

Diyarbakırın ilk hususî gazetesi 1909 yılında yayın hayatına giren PEYMAN gazetesi olmuştur. Haftalık olan bu gazetenin 47. sayısı ile yayınına son verdiği görülür.

Diyarbakır basınının diller bakımından görünüşü şöyledir. "Diyarbakır" gazetesindeki "Ermeni harfleri ile Türkçe" sayfalar 1872 yılına kadar devam etmiş, "Ermenice çıkarılan gazetenin sürümü olmayıp bu yolda ihtiyar olunan masraf beyhude gitmekte ve hıristiyanlar dahi türkçesini okuyup Ermenice gazete almamakta olduğundan" bundan vazgeçilmiştir. Peyman gazetesindeki bir haberde "Dicle namında türkçe ve kürtçe gazete neşrine tevessül edildiği" bildirilmiş ise de Diyarbakırda kürtçe olarak yayınlanmış gazete veya dergiye rastlanamamıştır. Bu konuda bildiğimiz tek şey Ziya Gökalp'ın nutuklarından birinin kürtçesinin Peyman'ın 12. sayısında yayınlanmış olmasıdır. Kevkeb Medinho (Şark Yıldızı) adlı derginin Süryani harfleri ile türkçe, süryanice ve arapça; Şifuro (Borazan) dergisinin ise Süryani harfleri ile tamamen türkçe olarak yayınlandığı görülmektedir.

1938 yılında Diyarbakırda 1931 yılından beri hususî bir gazete olarak yayınlanan "Diyarbakır" ile aynı yılda yayın hayatına giren "Karcadağ" dergisi görülmekte idi. Basımevi sayısı da, gazete ve dergi sayısı gibi 1 tane idi. 1953 ve 1960 yıllarındaki durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	1953 yılında	1960 yılında
Gazete sayısı	8	15
Dergi sayısı	3	2
Basımevi	6	13

1909 ve 1952 yıllarını takip eden günlerde kendini hissettirir ölçüde bir yayın bolluğu ile karşılaşmaktayız. Gazete sayısına bağlı olarak basımevi sayılarında da bir artış görülmektedir.

1960 yılının son ayında Diyarbakırda yayınlandığını gördüğümüz 15 gazete ile 2 dergi sadece il merkezinde basılıp dağıtılanlardır. Bunlara ilçeler için Diyarbakır basımevlerinde hazırlanan gazeteleri de eklemek gerekir. Bunlar arasında ilk sayısı 6 Ağustos 1955 tarihinde çıkan "Miya Farkin", yayın hayatına 27 Mart 1956'da giren "Ergani", 22 Haziran 1956'da yayınlanan "Lice" gazeteleri de vardır.

— IV —

Diyarbakır basını bugüne kadar çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Çevrenin basın hayatı hakkındaki ilk bilgileri Usman Eti'nin "Diyarbakırda Gazete ve Diyarbakır Neşriyat Tarihi" (Diyarbakır 1940, 18 s.) adlı kitapta bulmaktayız. 1954 yılında yayınladığımız "Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar. Gazetelerle Dergiler" adlı kitapta 1869-1953 yılları arasındaki Diyarbakır basını hakkında bilgiler vardır. (İstanbul 1954, 31 s.). "Ziya Gökalp'ın Diyarbakır Gazetelerindeki İlk Yazıları" adını taşıyan bibliyografik notları "Türkiyat Mecmuası" nda yayınlamıştık. (Bk. C. XI, s. 153-156). Daha sonra, Ziya Gökalp'ın ilk yazı hayatı içinde yer alan şiirler ve makaleler Şevket Beysanoğlu tarafında yayınlandı. Bk. Ziya Gökalp'ın İlk Yazı Hayatı (1894-1909), İstanbul 1956, 175 s. Ziya Gökalp'ın "Küçük Mecmua" sı da, "Kara Amid" dergisine ek olarak yeni harflerle yayınlanmaktadır.

— V —

Diyarbakır basın hayatı yakından incelenecek olursa, bir yandan yeni gazete ve dergiler yayınlanırken bir yandan da bazılarının sessiz sedasız ortadan çekildikleri, isim değiştirerek yeniden çıkmaya başladıkları görülür. Araştırmacının işini bir hayli güçleştiren bu durumu sadece Diyarbakır basınına has bir özellik saymak doğru değildir.

Diyarbakır basın tarihini günümüze kadar getirebilmek için 1953 yılından sonra yayınlanan gazete ve dergiler hakkında da 1960 yılı Aralık ayını dikkate alarak küçük notlar vermek istiyoruz.

GAZETELER :

Demokrat Şark

Pazardan maada her gün çıkar siyasi demokrat gazete

Sahibi : A. Ocak

Yazı işleri müdürü : Ö. Karacadağlı

Sayı 1, 29 Ocak 1954

28X41 cm., 4 sütun üzerine 2 s.

Gökalp

Günlük siyasi gazete

Sahibi ve yazı işleri müdürü : C. Yiğitoğlu

Başmuharrir : N. Baturay

Gökalp Matbaası

Sayı 1, 16 Ağustos 1954

S. 1927, 20 Aralık 1960

38X41 cm., 5 sütun üzerine 4 s.

(1960 yılı sayılarında;

Sahibi: A. Yiğitoğlu

Yazı işleri müdürü : A. Cizrelioğullan)

Demokrat Kale

Günlük siyasi gazete

Sahibi ve yazı işleri müdürü : N. Baturay

Sayı 1, 16. Aralık 1955

Gökalp Matbaası

29X41 cm., 5 sütun üzerine 2 s.

Ziya Gökalp

Günlük siyasi gazete

Sahibi: Ş. Baturay

Yazı işleri müdürü: H. Pamukçu

Yıl 4, S. 918, 17 Aralık 1960

Gökalp Matbaası

Gayret

Pazardan maada her gün çıkar

Sahibi: S. Önen

Mes'ul müdür: S. Cizrelioğlu

Yıl 4, S. 1244, 19 Aralık 1960

Gayret Matbaası

Yeni Şark Postası

Pazar hariç her gün çıkar

Sahipleri: C. Esmer - S. Yılmaz

Mes'ul müdür: Z. M. Cizreli

Yıl 8, S. 1948, 16 Nisan 1960

Şark Postası Matbaası

33X51 cm., 5 sütun üzerine 4 s.

(Şark Postası gazetesi 16 Nisan 1960 tarihinden itibaren bu adla yayınlanmağa başlamıştır)

Müstakil Diyarbakır Sesi

Pazardan maada çıkar

Tesisi : 1 Ocak 1960

Sahibi: H. Karshoğlu

Yazı işleri müdürü: M. A. Kızılkaplan

Başmuharriri: S. Bayar

Yıl 1, S. 253, 19 Aralık 1960

Ulus Sesi Matbaası

Yeni Diyarbakır Sesi

Pazardan başka her gün çıkar

Sahibi: N. Şendur

Mes'ul müdür: A. Koyuncu

Yıl 1, S. 111, 19 Aralık 1960

Ülkü Basımevi

Üzerinde durduğumuz fasılda Diyarbakır'da "İleri Yurt" adını taşıyan bir gazete de yayınlanmışsa da, toplama kararı sebebiyle bu gazetenin nüshalarını ele geçirmemiz mümkün olamamıştır. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi 1960 yılının son ayında Diyarbakırda çıkan gazetelerin sayısı (15) tir.

DERGİLER :

Yeni Öğrenci ve Kültür

Haftalık Çocuk Dergisi

Sayı 1, 6 Aralık 1954

Koza

Fikir - Sanat - Edebiyat Dergisi

Sahibi ve yazı işleri müdürü: İ. Biçici

sıdır. Pek çok şeyi bulmak, noksansız ve kolay bulmak adeta imkânsızdır. Diyarbakır basını hakkında incelemeler yapacak bir araştırmacı Diyarbakır'da Ziya Gökalp Müzesi Kitaplığı ile Diyarbakır Genel Kitaplığında, İstanbul'da Millet Kütüphanesi (Fatih) ve Belediye Kütüphanesinde (Be-yazıt) eski yıllara ait noksan koleksiyonlarla karşılaşabilecektir. Ankaradaki Milli Kütüphanede eski yılların bütün yayınları mevcut olmadığı gibi, Derleme Kanunu'nu takip eden yılların yayınları da eksiksiz olarak bulunamaz. Bunun sebeplerinden biri de derleme işlerinin bütün yayınları kuşatamamış olmasıdır. Tek bir misâl olarak uzak yıllara değil, 1960 yılına bakalım. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nün 31 Aralık 1960 tarihinde illerimizde çıkan gazete ve dergileri gösteren istatistiğine göre Diyarbakır ilinde (7) si günde ilk olmak üzere (12) gazete ve dergi yayınlanmaktadır. Halbuki, bizim araştırmalarımız aynı tarihte Diyarbakırda yayınlanmakta olan gazete ve dergi sayısının (20) olduğunu göstermektedir. Bu sayının, bizim tesbit edemediğimiz ilçe gazeteleri ile daha da artması muhtemeldir.

Mütevazi görünüşleri, büyük gazetelere benzeme özentileri ile birlikte bölge basını çevrenin içtimaî, iktisadî ve siyasî olayları üzerinde araştırma yapacaklar için ilk akla gelen kaynaklar arasındadır. Diyarbakır çevresinin tarihi, folklor ve etnografyası, fikir hareketleri ile ilgilenenler "Küçük Mecmua", "Karacadağ", "Çizgi" gibi dergilerin yanı sıra bu şehirde yayınlanmış gazetelere de başvurmaktan geri kalmayacaklardır.

**

Ziya Gökalp "Küçük Mecmua" daki bir yazısında (Sayı 11) Diyarbakır ilinin özelliklerinden söz ederken onun "canlı bir tarih müzesi - canlı bir etnografya müzesi - canlı bir halkiyat müzesi" olduğunu belirtir. Bunların hepsi doğrudur. Türkiyenin en yaşlı gazetesinin içinde yer aldığı Diyarbakır basını'nın da, geçmişi ile olduğu kadar bugünü ile de şehrin kültürel özellikleri arasında sayılması yanlış olmayacaktır. Diyarbakır basınına emeği geçenler takdirlerimize lâyıktırlar. Fikir gazeteciliğimizin 100. yılında şahidi olduğumuz gayretlerin ve yayınların basın tarihimizin bu köşesine de ışık getirerek bölge basını üzerindeki çalışmalarını yaygınlaştırması temenniye değer¹.

1) "Kitap Belleten" adlı dergi 2. sayısını "Türk Basın Tarihi Özel Sayısı" olarak yayınlamış, Gazetecilik Enstitüsü'nün "Yıllık" ı bu vesileyle çıkarılmıştır. Konuya yakın ilgi duyanlar şu yazımızı da görebilirler: "Türkiyede Çeşitli Gazete ve Dergilerle Bölge Basını Hakkında Yapılmış Olan Yayınlar". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt XXI, Sayı 1-4, s. 350 - 357.

Sayı 1, 1 Şubat 1956
 Son sayısı: 2-3, 1 Mart 1956
 Demokrat Yeni Yurt Basımevi
 35X50 cm., 5 sütun üzerine 2 s.
 (15 günde bir yayınlanan derginin 25 Şubat 1956 tarihini taşıyan
 bir de "Şiir özel sayısı" vardır).

Yudum

Fikir - Sanat Dergisi
 Sahibi: M. Mercan
 Yazı işleri müdürü: C. Yıldırım
 Sayı 1, 1 Mayıs 1957
 Mercan Matbaası
 15X21 cm., 16 s.

Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Haber Bülteni

Mes'ul müdür: F. Cemiloğlu
 Sayı 1, 24 Ekim 1960
 Yeni Şark Postası Matbaası
 28X41 cm., 4 sütun üzerine 4 s.

Çaba

Edebiyat ve Meslek Gazetesi
 Mes'ul müdürü : Y. Yeğin
 Sayı 1, 10 Aralık 1960
 Yıldız Matbaası
 28X41 cm., 4 s.

(Diyarbakır Öğretmen Okulu Mezunları Cemiyeti Yayın Kolu tarafından 15 günde bir çıkarılan derginin 2. sayısı Yeni Yurt Matbaasında basılmıştır. Derginin boyu 34X50 cm. olmuştur).

1960 yılı sonunda Diyarbakırda yayınlanan dergilerin sayısı 2 olup bunlar da "Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Haber Bülteni" ile "Çaba" adlı meslek gazetesidir.

— VI —

Bölge basımına bir örnek olarak üzerinde durduğumuz Diyarbakır basını, çevrenin tarihi şartlarından doğan özellikleri ile ilgimizi çekmekte haklıdır. Türk basın tarihinin bütünü ile kavranabilmesi için İstanbul gibi büyük merkezler dışında kalan bölge basımının da incelenmesi gerekir. Bunun için, elde koleksiyonların bulunması şarttır. Maalesef dergi ve gazete koleksiyonlarının kitaplıklarımızdaki durumu yürekler acı-

SOSYAL İLİMLERDE
METODOLOJİ NAZARİYELERİ

Yazan

FINDIKOĞLU Z. FAHİRİ

500 sahifelik ve fiatı yalnız 25 lira olan bu eser yeni çıktı. İctimaiyata ve ve şubelerine, sosyal ilimlere mensub her hoca, talebe ve vatandaş için rehber bir eser.

İktisat Fakültesince neşredilen eser her kitabevinde bulunur.

Taşra müracatları için :

MESLEK GAZETESİ — ERENKÖY, İSTANBUL

(Derhal ödemeli gönderilir)

FIATI : 1 LİRA